

УДК 94-051(438)Ашк+012Ашк](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).41-46

Тетяна Якубова,

кандидат історичних наук, науковий співробітник НБУВ,
e-mail: tanyu.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Професор Львівського університету Шимон Ашкеназі та його книги

У статті подано відомості про життєвий шлях і науково-педагогічну діяльність професора Львівського (далі — ЛУ) та Варшавського університетів, історика й дипломата Ш. Ашкеназі. Працюючи в ЛУ, він сформував львівську школу польських істориків ("школу Ашкеназі"), що не відставала від львівської української історичної школи М. Грушевського та конкурувала з краківською; заснував серію "Монографій" із новітньої історії; суттєво поглибив окремі аспекти історії XVIII—XIX ст.

Репрезентовано короткий огляд джерельної літератури про Ш. Ашкеназі та наголошено на значущості його праць для сучасних дослідників. Розпочавши кар'єру у Львові стажистом бібліотеки Осолінеум (нині — Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника; далі — ЛННБУ), він ґрунтовно досліджував її фонди, пов'язані, зокрема, з історією західноукраїнських земель.

Автори подали історико-книгознавчу характеристику низки видань Ш. Ашкеназі, вперше зробили книгознавчий огляд його книг, що зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ВБЗІК ІК НБУВ), Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — БЛНУ) та Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі — ЦДАЛ), проаналізували джерелознавчий матеріал провенієнції на них. Виявлено імена окремих власників книг і наведено книгознавчі відомості щодо атрибуції книжкових знаків.

Ключові слова: Шимон Ашкеназі; Львівський університет; історична література; бібліотечні фонди; провенієнції; книжкові знаки; атрибуція

Постановка проблеми. У фондах літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ, БЛНУ та ЦДАЛ зберігаються книги видатного польського історика, професора Львівського та Варшавського університетів Ш. Ашкеназі, а частина рукописних матеріалів львівського періоду його наукової та педагогічної діяльності — у Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО). Науково-педагогічна діяльність ученого та його книжкова спадщина, що охоплює матеріали з історії Польщі й України, залишаються важливими для сучасних історичних досліджень і книгознавства. Видання Ш. Ашкеназі та провенієнції на них є бібліотечними пам'ятками, частиною історії книжкової культури України й потребують книгознавчого аналізу. Дослідження наукового спадку історика і збір матеріалів для вивчення та атрибуції книжкових знаків на його публікаціях є актуальним завданням.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В історичній науці Ш. Ашкеназі відомий як творець львівської польської школи істориків,

"школи Ашкеназі", тісно пов'язаної з варшавським академічним середовищем [1; 2]. На значному внескові вченого в історію наукового життя Львова наголосив М. Зеневич, підсумувавши, що польський період в історії культури міста — це надзвичайно важливий інтелектуальний доробок багатьох науковців, без якого неможливо уявити сучасну польську науку [3].

Про викладацьку діяльність Ш. Ашкеназі у Львівському університеті оповідає у "Спогадах"¹ І. Крип'якевич, який у 1904—1908 рр. був студентом цього закладу [4]. У рецензії² на статтю Ш. Ашкеназі про "Революційний Сенат" (1830—1831) автор зазначив, що для українських істориків цікавими мають бути згадки про участь у

¹ "Спогади" І. Крип'якевича, які досліджувала І. Заболотна [4], у папці 323 його родинного архіву, сьогодні зберігаються у відділі рукописів ЛННБУ. Історикиня звернула увагу на полеміку Ш. Ашкеназі з представниками краківської історичної школи, зауваживши, що він виступав за повернення Східної Галичини з Австрії до Польщі.

² Рецензія І. Крип'якевича: Szymon Askenazy. Senat rewolucyjny (Kwartalnik historyczny 1909, кн. 1—2, стор. 126—142. ЗНТШ. Т. ХСІІІ, Кн. І. С. 139.

польському повстанні уніатського Холмського єпископа Шумборського. Львівські дослідники Р. Шуст і Р. Тарнавський додають, що Ш. Ашкеназі викладав історію й на філософському факультеті³. В. Гуменний наголошує на вагомій ролі вченого не лише в історії Львова, а й у міжнародній політиці міжвоєнного періоду [5], однак, на його думку, постать історика й досі перебуває в забутті.

Спеціальну монографію, присвячену творчим контактам і листуванню⁴ Ш. Ашкеназі з його старшим колегою, істориком та бібліографом Л. Фінкелем оприлюднила польська історикиня М. Гошовська [6]. Авторка зауважила про плідну діяльність обох учених у ЛУ, а також про політичну активність Ш. Ашкеназі, зокрема як повноважного міністра та представника Польщі в Лізі Націй⁵ (1920—1923). Висвітлення цих питань частково знаходимо в її розвідці про учнів Ш. Ашкеназі [10], в якій, однак, головну увагу зосереджено на аналізі педагогічного та наукового хисту й організаторських здібностей професора.

Важливу інформацію про наукові зацікавлення Ш. Ашкеназі та роль бібліотеки Оссолінеум у формуванні його читацьких уподобань містить стаття книгознавця Р. Голика [7], котрий виокремив типові "знакові образи читачів", які користали з фондів книгозбірні в ХІХ — першій половині ХХ ст.

У спогадах С. Лемпійського зафіксовано постаті видатних читачів-українців: І. Франка, М. Грушевського, А. Петрушевича, В. Перетца.

Польський історик Т. Будревич зауважував, що на літературно-наукову творчість неоромантика Ш. Ашкеназі вплинули твори класиків

стародавнього Риму, романтична європейська література [8], зокрема англійська, французька й польська⁶, а також певною мірою контакти з варшавськими науковцями та працівниками ліберального наукового журналу "Ateneum"⁷.

На початку ХІХ ст., як слушно зауважив дрогибицький історик В. Тельвак, "жоден з молодих українських істориків ніколи не нарікав на упередженість польських професорів. Поглибленню співпраці істориків двох народів також сприяв той факт, що студенти відвідували наукові семінари як польських, так і українських професорів, де мали можливість урівноважити власне національне бачення минулого руських земель Речі Посполитої альтернативним поглядом"⁸.

Про важливість наукового спадку Ш. Ашкеназі для формування історичної пам'яті⁹ поляків та українців йдеться в статті польського історика М. Конрада "Прометеїзм...". Автор наголошує на важливості відтворення історичної пам'яті [26, с. 313] та, зокрема, потребі "виховання нових поколінь поляків і українців не лише в дусі свободи, а й усвідомлення про геополітичні реалії Східної Європи, що вимагають від цих двох народів співпраці" [9]. Отже, неоднозначну постать Ш. Ашкеназі, його наукову спадщину активно досліджують історики, архівісти, книгознавці Польщі та України, оскільки праці вченого залишаються актуальними в контексті сучасних досліджень європейської історії.

Мета статті — надання історичної та книгознавчої інформації щодо наукової діяльності та історичних праць Ш. Ашкеназі, а також книгознавчих відомостей, що стосуються вивчення й атрибуції книжкових знаків на його книгах у фондах ВБЗІК ІК НБУВ, БЛНУ та ЦДІАЛ.

³ Шуст Р., Тарнавський Р. Історична наука у Львівському університеті: 350 років розвитку. Вісник Львівського університету. Сер. історична. 2013. Вип. 49. С. 11—41.

⁴ У другій частині книги подано тексти 93 листів Ш. Ашкеназі (1898—1900 і 1920—1922), що нині зберігаються у фондах "з багатими джерельними матеріалами" [6] ДАЛО в "Теці Шимона Ашкеназі" (Ф. 26/ЛУ/Оп. 5. Спр. 35). Листи переважно приватного змісту, але містять цікаву інформацію щодо соціально-політичного життя, науки та науковців у Галичині.

⁵ У 1921 р. він також брав участь в обговоренні Брюссельської конвенції. "Ашкеназі не мав шарму, який був у Падеревського, — згадує Ян Гавронський, — і його не любили в колах Ліги, боялися його компетентності, глибокого знання проблем і його непохитної завзятості, коли йшлося про засадничі права Польщі. Вести з ним дискусію було незручно й неприємно. Де Падеревський чарував, там Ашкеназі погрожував, де один просив, другий стукав по столу кулаком. Він міг бути дивовижно наполегливим, майже наглим (bezczelny)". Gawroński J. Dyplomatyce węgry. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1965. S. 55. Схожої думки дотримувався інший польський дипломат — К. Моравський: "У колах Секретаріату про нього говорили з повагою, але з певним ретроспективним страхом. Пам'яталося, що він, керований бойовим духом, знехтував новою міжнародною фразеологією та етикетом...". K. Morawski. Tamten brzeg. Londyn, 1996. S. 61. [17, с. 85].

⁶ У своїх працях Ш. Ашкеназі часто використовував "крилаті рядки" з поезій Д. Байрона, А. Міцкевича, Ю. Словацького, що сприяло формуванню його "літературизованого" історичного стилю. Англійці Т. Маколей і Т. Карлейль були серед тих, кого Ш. Ашкеназі наслідував, тоді як французькі історики І. Тейн та А. Сорель його повністю полонили, особливо А. Сорель, з яким Ш. Ашкеназі споріднювало "не лише спільне бачення історика, а й схожі погляди на діяльність Наполеона. Сорелю вдалося вразити Ашкеназі також своїм чудовим знанням польських справ" [17, с. 71].

⁷ Щоправда, опублікований у часопису фрагмент Mably (1709—1785) Ш. Ашкеназі з його ширшої праці, поданої на здобуття ступеня кандидата права "Державноправничі теорії енциклопедистів" (Polityka encyklopedystów; 1887), доволі критично сприйняв професор статистики Варшавського університету, відвертий русифікатор Г. Симоненко (Simonienko; 1838—1905) [17, с. 68]. Журнал "Ateneum" зберігається у фондах ВБЗІК ІК НБУВ.

⁸ Тельвак В. Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції. Східноєвропейський історичний вісник. 2017. Вип. 4. С. 24—35.

⁹ Автор статті зазначає, що для "великого польського історика Ш. Ашкеназі" історія — це не лише важлива "галузь гуманітарної науки", а й "вид публічної служби" [9].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Шимон Ашкеназі (Szymon Askenazy, 23.XII.1865—28.XII.1935) — історик, політик, дипломат, кавалер ордена Почесного легіону, професор Львівського та Варшавського університетів, творець львівської історичної школи, фахівець з історії Речі Посполитої (далі — РП), до складу якої входила значна частина українських земель, а також з історії права [26, с. 374—377] і міжнародних відносин середини XVIII — першої половини XIX ст., пристрасний шахіст¹⁰.

Ш. Ашкеназі народився¹¹ в містечку Завихост біля Сандомира в заможній купецькій родині Вольфа й Регіні Ашкеназі, що належала до давнього єврейського роду¹². У 1883 р. Шимон отримав атестат зрілості та золоту медаль у Другій варшавській класичній гімназії. Завершивши, за наполяганням батька, правничі студії (1887) на юридичному факультеті Варшавського університету, юнак працював у судових установах польської столиці. За порадою директора Головного архіву А. Павінського¹³, продовжив поглиблені студії, але вже переважно з історії¹⁴ в Геттінгенському університеті, де 1893 р. захистив докторський ступінь на основі дисертації¹⁵ "Останній польський вибір короля"¹⁶ [17,

с. 68; 25], у якій опублікував коротку автобіографію¹⁷ (Lebenslauf, с. 159).

Від 1890 р., за рекомендацією й сприяння керманіча варшавської історичної школи Т. Корзона, Ш. Ашкеназі розпочав писати низку статей для "Wielkiej Encyklopedii Ilustrowanej" (WEI), продовжував вивчати історію Польщі XVIII ст., а саме період саксів і Станіслава-Августа Понятовського, та працював над "найважливішою... працею в цій галузі" — "Польсько-пруський союз"¹⁸, в якій, однак, переоцінив¹⁹ зовнішню політику Чотирирічного сейму, стверджуючи, що тодішній проросійський курс мав певні перспективи успіху.

У 1894—1897 рр. Ш. Ашкеназі проходив стажування в бібліотеці Оссолінеум у Львові, після завершення якого, за рекомендацією медієвіста Т. Войцеховського [26, с. 310—312] і протекцією власника Роздолу, історика та мецената К. Лянцкоронського [17, с. 76] влаштувався на роботу у Львівський університет (1897). Він успішно габілітувався у навчальному закладі, подавши зазначену працю "Польсько-пруський союз", що вже набула певного розголосу.

У ЛУ, обіймаючи посади доцента (від весни 1898 р.) і професора (надзвичайного — від лютого 1902, звичайного — від 1907), Ш. Ашкеназі здебільшого викладав²⁰ (1897/98—1914) істо-

¹⁰ Висловлювалася навіть думка, яку охоче підхопила низка енциклопедій, що його політична кар'єра розпочалася, ймовірно, тоді, коли 1912 р. він грав у шахи проти Й. Пілсудського в кафе Sans Souci у Львові. Kira Emil. Szymon Askenazy. Studia i szkice historyczne. Wrocław, 1959. S. 183—197. У будь-якому разі глибоке логічне мислення було притамане львівському історикові, який ґрунтовно цікавився й математикою.

¹¹ Найчастіше помилково зазначають 1866 р., попри те, що А. Сьрудка ще 1979 р. встановив на основі відшуканого дублікату "Акту цивільних визнань..." його точну дату народження, а саме 23 грудня 1865 р. Śródka, A. W sprawie daty urodzenia prof. Szymona Askenazego. Kwartalnik Historyczny. 1979. R. 86. № 2. S. 574—575 [17, с. 67].

¹² У ньому також були "славні равнини у Львові, Любліні та Завихості" і лікарі [17, с. 67]. Один із них, як зауважував учень Ш. Ашкеназі, лікував короля Сигізмунда II Августа. W. Dzwonkowski. Szymon Askenazy. Droga. 1936. T. 15. № 2—3. S. 132—133.

¹³ А. Павінський (Pawiński; 1840—1896) захистив у цьому університеті докторську дисертацію у Вейтца (Waitz) про італійські середньовічні комуні. Співпрацював з редакціями "Ateneuma", "Biblioteki Warszawskiej" (далі — BW), WEI та іншими (де друкувався й Ш. Ашкеназі). У 1875 р. разом з А. Яблоновським ініціював багатомісний "Історичні джерела" з історії Польщі, у восьми томах яких ґрунтовно викладено історію України (зокрема, на основі київських архівів).

¹⁴ Учень Ш. Ашкеназі Я. Івашкевич, який бачив його щоденні записи, був здивований широким колом зацікавлень наставника, зокрема філософією, історією літератури (у тому числі "усіма згадками та статтями про Міцкевича" в тогочасній французькій пресі), точними науками, "особливо вищою математикою, яку він із захопленням вивчав до кінця життя". Iwaszkiewicz J. Szymon Askenazy. Ateneum Wileńskie. 1936. T. 11. S. 894 [17, с. 68].

¹⁵ Керівником був М. Леманн (Lehmann), з яким Ш. Ашкеназі згодом листувався і на семінар якого відправив А. Скалковського (Skalkowski) [23].

¹⁶ Праця вийшла друком повністю 1900 р., а частково — 1894 р. [25]. Примірник останньої, що зберігається у БЛУ, на звороті палітурки має дві паперові наліпки: перша вгорі з емблемою

"BIBLIOTHÈQUE DU PRINCE W. C. CZARTORYSKI" з відповідним шифром, вписаним чорнилом N. J. 2593/N. R. A/3 (тобто третя книга Ш. Ашкеназі в цій бібліотеці), друга — друкована нижче з підтвердженням провенієнції цієї книги: "BIBLIOTEKA UNIwersytecka we Lwowie nr 183166.II. Z DARU X. ADAMA CZARTORYSKIEGO 1923".

¹⁷ Саме в ній він уточнює відомості щодо дворічної судової практики: "Потім я вступив до Варшавського окружного суду як адвокат-стажист (Referendar), де пропрацював до 1890 р., а потім увійшов до списку молодших юристів Варшавського апеляційного суду (Appellationshof bezirks)" [25, с. 159].

¹⁸ "Przymierze polsko-pruskie". Спочатку працю друкували частинами в часописі BW, згодом вона витримала три перевидання (1900, 1901 та 1918). На її сторінках Ш. Ашкеназі вступив у складну полеміку зі істориком і політиком Б. Дембінським (Dembinski), який наполягав на тому, що Пруссія вороже ставилася до Польщі й не мала наміру дотримуватися з нею жодної угоди [2, с. 227]. Ш. Ашкеназі, проте, "помиляючись у своїх загальних оцінках, зумів встановити багато важливих фактів про взаємовідносини РП та Пруссії" [там само, с. 230]. Не мав Ш. Ашкеназі згодом рації і в суперечці з С. Барвінським, котрий разом із В. Конопчинським (непокірливим учнем Ашкеназі) 1912 р. запропонував організувати у Варшаві з'їзд істориків, програма якого охоплювала й поглиблену українсько-литовську проблематику [6, с. 285]. П'янова Є. І. Становлення польських генеалогічних студій на прикладі наукової діяльності Владислава Семковича (1896—1982). Київ, 2021. С. 23, прим. 60.

¹⁹ Попри те, що у пруському питанні він поділяв погляди М. Леманна, який критикував пруський уряд і його політику [26, с. 341], не погоджуючись з примиренською тактикою колег, професорів Г. Сибеля і Г. Трайчке (Heinrich Sybel, Heinrich Treitschke), котрі, проте, певною мірою сприяли кар'єрному зростанню М. Леманна й Ш. Ашкеназі.

²⁰ На посаді професора Ш. Ашкеназі офіційно залишався до листопада 1919 р., перебуваючи, однак, від 1914 р. у відпустці.

рію Польщі та Європи XVIII—XIX ст. й одночасно очолював кафедру сучасної польської історії. Близько 1900 р. ученому "вдалося досягти одне з провідних місць у польській історіографії, яке він займав до початку Першої світової війни" [2, с. 239]. Професор швидко згуртував навколо себе талановитих студентів і молодих науковців, надаючи їм можливість систематично спілкуватися на організованих ним приватних семінарах та публікувати результати досліджень у створеній ним серії "Монографій"²¹. Ш. Ашкеназі майже завжди визначав теми²² цих досліджень та як керівник був надзвичайно вимогливим до результатів, наполягаючи передусім на критичному й повноцінному використанні архівних матеріалів²³ і рідкісних видань. До кожного з учнів у професора був творчий підхід, а тому про його талант й своєрідну педагогічну майстерність залишилося надзвичайно багато спогадів студентів²⁴, які високо оцінили здібності наставника [17, с. 80—81]. У 1910 р. ученого обрано дійсним членом Краківської академії наук і того самого

Упродовж 1914—1918 рр. він був активним членом Генерального комітету допомоги жертвам війни в Польщі на чолі з Г. Сенкевичем у Швейцарії, а від 1916 р. видавав журнал "Польський оглядач" ("Moniteur Polonais").

²¹ Запуск серії "Monografie w zakresie dziejów nowożytnych" (1902—1919 рр., у 17 томах) став частковим виявом реалізації тих потреб, про які зазначав Ш. Ашкеназі як представник львівської польської історичної школи на III з'їзді польських істориків у Кракові (1900), маючи на увазі потребу активізувати історичні дослідження XVIII—XIX ст. Він вступив у полеміку зі старшим колегою Т. Корзоном, який прославляв Т. Костюшка, але негативно оцінював діяльність польських легіонів, політику герцогства Варшавського й Наполеона та його ставлення до поляків [2, с. 239; 26]. Askenazy S. Przegląd dziejów Polski. Epoka porozbiorowa 1795—1830. Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. Kraków, 1900. T. 1. S. 1—19 (і відбитка). С. 6. Його ж. Stan i potrzeby historiografii polskiej w zakresie dziejów nowożytnych i najnowszych — Epoka saska — Epoka porozbiorowa. BW. 1900. № 2. S. 1—30 [10, с. 138].

²² Серед позауніверситетських учасників семінару був, наприклад, М. Сокольніцький (Sokolnicki), що до цього відвідував паризьку Школу політичних наук і слухав лекції А. Сореля в Сорбонні. Ш. Ашкеназі порадив йому підготувати публікацію про його предка, наполеонівського генерала. Sokolnicki M. Czternaście lat. Warszawa, 1936 [10, с. 131].

²³ За наполяганням Ш. Ашкеназі, наприклад, Філософський відділ ЛУ виділив фінансування на дослідження його учня М. Лоре (Loret) у Ватиканському архіві, де він зібрав важливі матеріали для своєї головної праці "Organizacja Arcybiskupstwa Mohylowskiego", котру згодом високо оцінив о. Більчевський (Bilczewski; до 1900 р. — професор теології та певний час ректор ЛУ, а згодом архієпископ львівських римо-католиків), як про це писав Ш. Ашкеназі до Л. Фінкеля у травні 1905 р. ДАЛЮ. Ф. 254. Оп. 1. Спр. 295, арк. 4 [2, с. 80; 6].

²⁴ Викладів Ш. Ашкеназі, за словами його слухача А. Пручника, "не могла замінити (zastąpić) жодна лектура". A. Próchnik. Wspomnienie o prof. Askenazym. Przegląd Historyczny. 1935. R. 32. S. 363—364. Також В. Студницький (Studnicki), що після студій у Гайдельберзі, Цюриху та Відні відвідував лекції Ш. Ашкеназі у Львові, вважав його за "найвідомішого" (najznakomitszego) історика. В. Дзвонковський (Dzwonkowski) писав про незвиклу силу переконання у викладах Ш. Ашкеназі, адже він не користувався конспектами, а покладався лише на добру пам'ять [10, с. 130—131].

року — членом Варшавського наукового товариства. Ш. Ашкеназі, разом із К. Ліске, Л. Фінкелем і М. Грушевським, належав до четвірки істориків ЛУ, які виховали велику групу молодих науковців, серед них — "українських, як-от І. Крипякевич, М. Кордуба, С. Томашівський²⁵ чи М. Чубатий...", "які розвивали свої історіографічні ідеї та зробили вагомий внесок у розвиток польської²⁶ та української історіографії" [2, с. 84]. У міжвоєнний час Ш. Ашкеназі отримав визнання та мав певний вплив на поетичну групу Skamandryci (до якої також входили Я. Івашкевич та Ю. Тувім). Знайшов він місце і в загальній історіографії²⁷, ставши першим польським ученим, який написав для "Кембридзької сучасної історії" (Cambridge Modern History) синтетичний нарис історії Росії та польських й українських земель 1815—1830 рр.

Від початку науково-педагогічної діяльності в ЛУ Ш. Ашкеназі одночасно вів творчу²⁸ полеміку з краківськими, на його думку, певною мірою старомодними істориками²⁹, що привело до формування власної львівської польської історичної школи "дидактичного" типу, яка виховала плеяду успішних дослідників нової та новітньої історії Польщі й України. У Львові було написано основні праці вченого, окремі з яких побачили світ у місцевому видавництві Г. Альтенберга, інколи — у спілці з варшавським Е. Вінде [22]. У 1914 р. Ш. Ашкеназі, зосібна,

²⁵ С. Томашівський, наприклад, здобув ступінь доктора наук на кафедрі Л. Фінкеля й 1913—1914 рр. як доцент читав лекції з історії Австрії українською мовою, досліджував історію середньовічної та новітньої Русі-України. Він добре знав праці Ш. Ашкеназі. Боршняк Н. Степан Томашівський: Наукові початки громадської праці до 1914 р. Україна в минулому. Київ—Львів, 1992. Вип. 2. С. 93—115.

²⁶ Багато видатних польських істориків пройшли вишкіл на семінарах Ш. Ашкеназі у Львові, як-от А. Скалковський (Skalkowski), Г. Мосьціцький (Mościcki), Б. Павловський (Pawłowski), В. Дзвонковський, М. Кукель (Kukiel), Е. Кіпа, Я. Івашкевич, котрі згодом "створили окрему історичну школу, що продовжувала й розвивала основні наукові та світоглядні положення професора" [17, с. 83].

²⁷ Й. Матерніцький називає його видатним ученим, великою легендою польської історіографії, найбільшим неоромантиком польської історіографії ХХ ст. [2, с. 241].

²⁸ Тамтешній заклад був певним взірцем для ЛУ. За прикладом Ягеллонського університету, де функціонувала окрема кафедра допоміжних історичних дисциплін (успішно очолювана професором С. Кжижановським). У 1905 р. Комісія, до складу якої ввійшли Ш. Ашкеназі та Л. Фінкель, надіслала до австрійського Міністерства освіти листа з клопотанням заснувати аналогічну кафедру в ЛУ. Прохання, однак, не було задоволено. Historia w Uniwersytecie Lwowiskim. Badania i nauczanie do 1939 roku. Pod red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2016. С. 377.

²⁹ Критикуючи краківську історичну школу, Ш. Ашкеназі зауважує, зосібна, що її діяльність веде "до угодовства". Askenazy S. Pisma Włodzimierza Spasowicza. Wczasy historyczne. Warszawa, 1902. S. 367, 385. Сінкевич Є. Краківська історична школа в польській історіографії: рефлексія у польській історіографії 1900—1918 рр. Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Дніпропетровськ, 2008. С. 34—41.

опікувався³⁰ долею журналу "Kwartalnik Historyczny" — органу Історичного товариства у Львові [9].

Від 1915 р., разом із кількома іншими львів'янами (Б. Дембінський, І. Кошембар-Лисковський, Ю. Калленбах та Ю. Кляйнер), Ш. Ашкеназі докладав чимало зусиль до розвитку історичної науки у відродженому Варшавському університеті.

У фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ виявлено 10 книг науковця. Серед них — друге "перероблене" видання "Studia historyczno-krytyczne" (шифр: Із пол. В 546) середнього формату [11]. Обкладинка картонна, обтягнута сірою тканиною. Форзац білий, містить круглу фіолетову печатку із зображенням польського шляхетського герба з короною та літерами "J", "D". На форзаці також наявна чотирикутна рожева наліпка малого розміру варшавської палітурної майстерні в Києві, на якій білими літерами надруковано "WARSZAWSKA INTROLIGATORNIA Kijów, Kreszcz 36". Книгу видано у Варшаві 1894 р. і є збірником раніше опублікованих статей з історії Європи XVIII—XIX ст.

Перший том книги Ш. Ашкеназі "Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki" (шифр: Із пол. В 897/1) [12] середнього формату. Обкладинка картонна, з жовто-зеленим і коричневим орнаментом³¹. Форзац білий, на ньому збереглися цифри старого бібліотечного шифру "3301", нанесені чорним чорнилом. Корінець коричневий, шкіряний, має білу чотирикутну наліпку з цифрами старого бібліотечного шифру "3301" і друкований напис "SZYMON ASKENAZY DWA STULECIA XVIII i XIX".

Книгу науковця, що зберігається у фонді ВБЗІК ІК НБУВ, присвячено питанням політичної історії РП та Європи XVIII—XIX ст. У розділі "Sprawa Wschodnia przed Wielkim Sejmem" автор фрагментарно торкається історії Півдня України, зокрема Криму, згадуючи Кючук-Кайнарджійський мирний договір (1774) між Росією та Портою, після якого Крим, за його словами, "був відірваний" від Османської імперії за конвенціями 1779 р. Серед історичних по-

статей того часу польський історик виокремлює помічника князя Г. Потьомкіна О. Безбородька — канцлера Російської імперії, українця за походженням, ерудованого вихованця Київської академії та досвідченого дипломата доби Вольтера. Через руки талановитого політика проходили найважливіші справи, зосібна татарські й турецькі, від яких залежала і його особиста кар'єра. Так само як і князя Потьомкіна, який в одному з листів до Катерини II запевняв її, що маючи Крим, Росія пануватиме на Чорному морі. Ш. Ашкеназі зазначав, що боротьба за цю територію була темою кількох тисяч архівних документів, у тому числі донесень російських та іноземних послів чи консулів, зокрема зі Стамбула й Кафи. Історик зробив висновок, що така позиція щодо Криму хоча й була ризикованою, але трималася в межах політики Катерини II.

У фонді ВБЗІК ІК НБУВ зберігається й друге видання зазначеної праці Ш. Ашкеназі (Dwa stulecia; шифр: Із пол. В 4926/1) [13]. Це книга також середнього формату в м'якій сірій обкладинці³², на якій олівцем написано прізвище власника. На корінці надруковано назву "DWA STULECIA XVIII i XIX" і розміщено білу восьмикутну наліпку з надрукованим старим шифром книги "F V 26". Другий том цієї книги Ш. Ашкеназі (шифр: Із пол. В 3162/2) [14] також середнього формату, в м'якій обкладинці, на якій надруковано емблему видавництва Гебетнера і Вольфа — невелике зображення сови у круглій рамці, обабіч якої розміщено ініціали видавців "G" та "W". На корінці книги наявний напис "S. A. DWA STULECIA 1910", тобто ініціали автора, скорочена назва твору та рік видання.

Друге видання книги Ш. Ашкеназі "Przymierze polsko-pruskie" (шифр: Із пол. В 3129) [15] має сіру пошкоджену картонну обкладинку. Книга середнього формату. Форзац білий, містить круглу фіолетову печатку "PONTIFICIUM SEMINARIUM ORIENTALE DUBUAE". Поряд розміщено овальну фіолетову печатку "Biblioteka... w Lublinie". На титульному аркуші — чорна чотирикутна печатка "Історично-Археологічний музей Дубенщини. Дня 1948 № 254".

Автор наголошує на значущості польсько-прусського союзу 1790 р. в історії Польщі, зауважуючи, що це "акт політичної ваги", який

³⁰ На той час Ш. Ашкеназі листувався з Е. Кіпою, пов'язаним із цим часописом. *Papieru Emila Kipy. Wrocław. Zbiory rękopiśmienne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Sygn. 14008/II, 14010/II* [2, с. 20].

³¹ Майже у всіх виданнях окремих творів Ш. Ашкеназі, переважно на сторінці перед титульним аркушем, надруковано бібліографічну інформацію про його книги з назвою видавництва та цінами на них, а також книгознавчі відомості про видання, що були ним редаговані чи вийшли під його керівництвом.

³² Рекламу книг видавництва Гебетнера і Вольфа розміщено на внутрішніх сторінках обкладинки. Варто виокремити в ній дослідження Й. Крашевського з передмовою Ш. Ашкеназі: *Kraszewski Józef Ignacy (1812—1887). Polska w czasie trzech rozbiorów 1772—1799.*

зачіпав польські інтереси. Водночас висловлює думку, що налагодженню польсько-пруських відносин завадив випадковий збіг непередбачених обставин. Фрагментарно йдеться про історію козацтва та подій в Україні другої половини XVIII ст. Нагадавши, зосібна, що Г. Потьомкін 1775 р. зруйнував Січ Низову, забрав її регалії, булаву та бунчук, Ш. Ашкеназі, однак, саме його, генерал-губернатора Новоросії, котрого часто називали "батьком Грицьком", вважав "могутнім паном козацького люду України", для якого козацтво стало "наріжним каменем" його "панства чорноморського" та далекоюсяжних планів організувати "козацьку людність" по всій етнічній Україні в західному напрямку, починаючи від задніпровських територій. Для військової організації козацтва в Україні було складено накази загального характеру й у такий спосіб, як зауважує Ш. Ашкеназі, Г. Потьомкін підготував для себе "посаду гетьмана" козаків чорноморських і катеринославських та мав намір організувати козацтво у східній частині Речі Посполитої, воєводствах руських і в землях Холмських. Ця політична думка побутувала й за часів фельдмаршала Б.-Х. Мініха.

Книга Ш. Ашкеназі "Książę Józef Poniatowski 1763—1813" (шифр: Із пол. В 1641) середнього формату [16]. Обкладинка з картону, обтягнута сірою тканиною. На корінці золотистими літерами надруковано "KSIĄŻĘ JÓZEF PONIATOWSKI 1763—1813. F. S.". Історик подав біографічні відомості та огляд військової, політичної й громадянської діяльності князя Ю. Понятовського, польського генерала, воєнного міністра Варшавського князівства та головнокомандувача польської армії, маршала Франції (1813), племінника польського короля Станіслава-Августа Понятовського [17]. Упродовж 1795—1805 рр. бібліотека³³ останнього зберігалася в небожа, князя Ю. Понятовського, головного персонажу розвідки.

³³ Нині ця королівська бібліотека (Collectio Regia) перебуває (після попереднього зберігання й суттєвого поповнення в Кременецькому лицей та Київському університеті) у фондах ВБЗІК НБУВ. Кілька її рукописних каталогів передано до фондів ІР НБУВ (наприклад, ф. 1. № 6414. 749 арк.; № 6415: "Specimen catalogi bibliothecae) Reg. Pol.". Т. 1, 2. 678 арк.; ф. 300. № 1—11: Альбертранді Я. Б. Систематичний каталог бібліотеки Станіслава Августа Понятовського. Т. 1—10, додаток), що охоплює надзвичайно важливі опис наукових приладів та інструментів із колекції короля (ф. 1. № 5943. 1787: Celestyn MękarSKI. Catalogus instrumentorum mathematicorum ac physicorum [sic!] Serenissimi Stanislai Augusti Regis Poloniarum. 78 f.). "Ниткою Аріадни" серед її додаткових відділів є нещодавно виданий каталог: Деменко Л. М. "Supplementum": Додаткові відділи бібліотек польського короля Станіслава Августа Понятовського Collectio Regia та Волинського лицей в Кременці: каталог. НАНУ; НБУВ. Київ, 2021. 380 с.

Нове, ювілейне, суттєво доповнене перевидання книги Ш. Ашкеназі "Książę Józef Poniatowski 1763—1813" (шифр: Із пол. В 4595) вийшло 1913 р. Його присвячено 150-річчю від дня народження та 100-річчю з дня смерті Ю. Понятовського, котрий, як автор вважає в передмові, залишився дорогим у пам'яті польського народу за чесноти та лицарський характер, що стало запорукою безсмертя його імені [18]. Обкладинка книги картонна, обтягнута сірою тканиною. На корінці надруковано "ASKENAZY KSIĄŻĘ JÓZEF" та розміщено чотирикутну білу наліпку зі старим бібліотечним шифром "P 92 — P 622к", нанесеним фіолетовими чорнилом. На обкладинці видруковано "Szymon Askenazy KSIĄŻĘ JÓZEF PONIATOWSKI" та розміщено зображення пам'ятника Ю. Понятовському в Ляйпцизі, а в зеленій рамці з рослинним орнаментом — друковані цифри "100" давнього бібліотечного шифру. На титульному аркуші книги наявні чотирикутна фіолетова печатка "Centralna Polska Biblioteka Państwowa na Ukrainie"³⁴. ІNW. № 63115" і старий шифр книги. Видання ілюстровано світлинами гравюр і картин, поміж яких: "Photogravure J. Löwy. Wien. Książę Józef Poniatowski" з друкованим автографом Ю. Понятовського, його портрети 1809, 1810 і 1813 рр., а також батька та матері, світлини "Родинного дому у Відні", пам'ятника Ю. Понятовському під Ляйпцигом, "Grobowiec na Wawelu", "Ks. Józef (Pinsk)", "Ks. Józef (Thorwaldsen)". На сторінці перед титульним аркушем розміщено велику світлину портрету (на той час належав Товариству³⁵ приятелів наук у Познані) Ю. Понятовського авторства художника А. Бродовського: "Książę Józef, naczelny wódz (1813). Antoni Brodowski. Fot. Atel. Rubens. Oryg. własn. Tow. Przyj. Nauk w Poznaniu". У книзі вміщено репродукції друкованих військових карт до історії російсько-польсько-французьких воєнних подій 1792 та 1812—1813 рр.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 17 лютого 2022 року

³⁴ Докладніше про бібліотеку: Соколов В. Діяльність Центральної польської державної бібліотеки у Києві (1925—1937). Бібліотечний вісник. 2020. № 2. С. 30—40.

³⁵ Товариству належав портрет "Książę Józef (1786)", виконаний Г. Грессі (Grassi; Gius Grassi), котрий більш відомий як співкладач англійсько-італійських словників (разом із W. James, 1873, 1893). Йому також належить зображення князя-кавалериста, виконане 1789 р. у Відні, що нині зберігається в Музеї Чарторийських у Кракові: "Książę Józef Poniatowski w mundurze austriackich chevaux-légers (Wiedeń, 1789)". У книзі також вміщено світлини особистих речей князя з колекцій різних музеїв і наукових товариств.